О. В. Водолага

ДИТЯЧА ПЕРІОДИКА В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ РАДЯНСЬКИХ ДІТЕЙ У ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ (1945 — ПОЧАТОК 1950-Х РР.)

Ключові слова: *дитяча періодика, ідейно-політичне виховання, майбутні будівники комунізму, післявоєнні роки.*

Ключевые слова: *детская периодика, идейно-политическое воспитание, будущие строители коммунизма, послевоенные годы.*

Key words: *children's periodicals, ideological and political education, the future builders of communism, the postwar years.*

Преса традиційно відігравала неабияке значення в житті суспільства, адже вона не тільки відображає всі громадсько-політичні, культурні процеси, що відбуваються в ньому, а й виконує функції потужного чинника у процесі конструювання соціальної реальності. Особливе місце посідає дитяча публіцистика, адже через специфіку своєї аудиторії вона, окрім інформативної функції, повинна виконувати ще й виховну. Сьогодні ми все частіше помічаємо байдужість громадян до української державотворчої ідеї. Саме тому, на нашу думку, актуальним стає аналіз дитячої преси післявоєнних років, яка мала неабиякий ідеологічний вплив на своїх маленьких читачів та була одним з головних засобів виховання маленьких громадян.

Предметом дослідження є дитяча періодика в УРСР післявоєнних років. Метою статті є вивчення та аналіз ідеологічного впливу дитячих журналів та газет зазначеного періоду на маленьких громадян Радянської України.

Серед сучасних робіт, переважно спеціалістів філологічних наук, присвячених історії дитячої преси та аналізу деяких видань, виділяються дослідження Ю. Стадницької [11], В. Владимирова [1], Т. Трачук [14] та інших. Не так давно вийшла робота В. Костюченко [5], в якій автор зупиняє свою увагу на питанні ідеологічного чинника в агітаційній роботі дитячої преси. Серед закордонних праць можна назвати роботи, що побіжно торкаються досліджуваної теми. Це роботи Л. Колесової [4], А. Фатєєва [15], К. Келлі [3] та інших.

© Водолага О. В., 2011

У 1945-му — на початку 1950-х років для маленьких громадян УРСР періодичні видання ставали практично єдиним джерелом інформації, бо в умовах післявоєнної розрухи небагато радянських родин могли дозволити собі придбання дитячої літератури, лише незначна частина українських міст і сіл була радіофікована, ще менше населених пунктів мали кіноустановки. Тому саме у цей період дитяча преса була найбільш ідеологічно навантаженим джерелом інформації.

У післявоєнні роки малеча УРСР забезпечувалась періодикою, що мала близько десятка найменувань. Це газети «Зірка», «Юный ленинец», «Пионерская правда» та такі журнали, як «Барвінок», «Дружные ребята», «Пионер», «Мурзилка», «Вожатый» та інші [17, арк. 46]. Хоча кількість назв журналів була більшою, ніж газет, проте тираж вони мали достатньо невеликий. Наприклад, наклад журналу «Мурзилка» у 1946 році становив лише 6000 примірників проти 50 000 «Юного ленинца» [17, арк. 46].

У звіті дитячої газети «Зірка» за 1946 рік було поставлено питання відносно того, що ставало вирішальним в оцінці ефективності роботи періодичних видань для маленьких громадян країни. Відповідь складалась з трьох пунктів: 1) якою мірою газета допомагає зміцнювати дитячу комуністичну організацію юних піонерів, наповнювати роботу цієї організації високоідейним змістом, дбаючи водночас про цікаві і доступні дітям форми роботи; 2) якою мірою газета допомагає партії, комсомолу, радянським вчителям боротися за підвищення якості навчання, як вона організовує дітей на виконання їхнього основного патріотичного обов'язку — добре вчитися; 3) як газета виховує у своїх читачів комуністичні риси характеру — безмежну любов до Батьківщини, відданість партії і комсомолу, хоробрість, чесність [16, арк. 128].

У резолюції XIII з'їзду ЛКСМУ, що відбувся 10–14 грудня 1946 року, зазначалось, що молодіжна та дитяча преса працює на низькому ідейно-політичному і літературно-художньому рівні, недостатньо пропагує політику більшовицької партії та Радянської держави, мало публікує матеріалів про життя Батьківщини, рідко друкує статті з питань історії та теорії більшовицької партії та інше. Особливо відзначались дитячий журнал «Барвінок», газети «Зірка» і «Юный ленинец», які, на думку

комсомольського керівництва, стояли осторонь від життя школи та піонерської організації та не відповідали на запити юних читачів [6, с. 530]. Надаючи виняткового значення пресі як найсильнішій зброї партії в справі комуністичного виховання молоді, з'їзд вимагав від ЦК ЛКСМУ рішуче посилити керівництво молодіжною та дитячою пресою, перетворити видання на справжні центри політичної роботи серед молоді і дітей [6, с. 535]. Таким чином, діяльність періодики для маленьких читачів Радянської України в післявоєнні роки повинна спрямовуватись, перш за все, на посилення їх ідейно-політичного виховання.

В цих умовах преса поставила собі за ціль докладно познайомити дітей із п'ятирічним планом відновлення країни та великими успіхами радянського народу в цьому напрямку. У зв'язку з цим достатньо багато статей було присвячено цій темі. «Завод мощных турбин» [18], «Производственные победы шахтеров» [19] тощо — саме такими оптимістичними назвами рясніли сторінки дитячих журналів та газет, ці заголовки увінчували матеріали про будівництво і запуск нових та відбудову зруйнованих об'єктів промисловості, про героїчну працю відбудовників. Окрім цього достатньо розповсюдженим жанром ставали оповіді про різноманітні науки, про інші країни, цікаві факти тощо, спрямовані на підвищення інтелектуального розвитку дитини та розширення її світогляду [26].

Слід відзначити, що радянська держава й на сторінках дитячої преси змальовувалась як перша в світі не тільки за показниками у промисловій чи сільськогосподарській сфері, а й такою, що давала світові величніші наукові відкриття, спортивні досягнення та інше. Наприклад, статті, присвячені винахіднику радіо О. С. Попову, за обсягом займали подекуди цілі сторінки номерів газет [10]. Звісно, що подібні публікації для дітей мали інший тип надання матеріалу, ніж у пресі для дорослих. Тут зустрічалась менша кількість чисел та статистики, було більше епітетів, пояснень та порівнянь. Такі статті обов'язково закінчувалися закликами про величну могутність партії Леніна — Сталіна, про безмежну відданість радянського народу великій справі відбудови держави. Особливо це стосувалось молодшого покоління — майбутніх будівників комунізму.

Радянським ідеологам, педагогам, журналістам була очевидна потреба дитини у позитивному прикладі для наслідування, зразка поведінки. Тому найбільше уваги преса приділяла життєдіяльності великих вождів та ідеологів комуністичного суспільства. «Ты знамя Ленина несешь, дорогой Сталина идешь...» — саме подібні назви рубрик та заголовки статей були досить поширеними на сторінках дитячої преси [23]. Публікації, наприклад, знайомили дітей із корисним якостями (систематичність, організованість, акуратність та інші), потрібними у будь-якій роботі, якими володів «великий Ленін». Не менш популярним жанром були спогади різних людей про зустріч із ним та захоплення його постаттю [12, с. 3–5]. Також маленьким громадянам УРСР розповідали про життя «полум'яного більшовика» А. О. Жданова (з висновком про те, що воно було прикладом самовідданої служби партії, народу, адже він ніколи не беріг своїх сил та здоров'я в боротьбі за щастя радянського суспільства, за справу комунізму») [24]. Не менш героїчною ставала й історія такого ж «полум'яного більшовика» С. М. Кірова, який «з юнацьких років розпочав свою революційну діяльність» [25]. Та звісно, що в центрі уваги залишався «мудрий вождь радянського народу та трудящих усього світу великий товариш Сталін» [2, с. 2]. Маємо зазначити, що дитяча періодика післявоєнних років практично не мала публікацій про юні роки, якісь важливі епізоди з його трудового життя, на відміну від подібних численних статей про В. І. Леніна. Натомість майже у кожному номері дитячої газети чи журналу малечі нагадували про сталінське піклування про неї. Неподинокими були випадки, коли першу сторінку видання прикрашав великий портрет вождя з підписом «Спасибо, дорогой товарищ Сталин, за детство радостное наше!» [20].

Поряд із історіями про відомих людей достатньо часто з'являлись у дитячій пресі й статті про простих трудівників, на особистому прикладі яких було показано, як радянські люди відновлювали зруйноване німцями «народне господарство». Тут описувалась героїчна праця першої жінки-трактористки Прасков'ї Ангеліної, знатного машиніста Петра Кривоноса тощо [20].

Слід зазначити, що не менш важливими для школярів і піонерів вважались публікації про їх товаришів та ровесників, що

проявили справжній героїзм, насамперед, у роки Великої Вітчизняної війни. Традиційне вже для радянської дитячої преси з довоєнних років зображення дитини у надзвичайних воєнних умовах було покликане виховувати величезну любов до партії і держави та готовність віддати за них життя. Беззаперечними прикладами для наслідування ставали історії про звитяжний подвиг вірних патріотів, що створили підпільну організацію «Молода гвардія» та героїчно боролися проти німецьких загарбників. Цікавим було те, що більшість статей на подібні теми були присвячені в більшості тому, якими були Олег Кошевий, Ульяна Громова, Сергій Тюленін та інші у дитинстві. «Вспоминаю день вступления Олега в пионерскую организацию. Это было 7 сентября 1935 года. Из школы он прибежал с сияющими глазами. На нем был новенький красный галстук. Олег никогда не забывал, что он пионер, и все пионерские правила поведения выполнял честно», — саме так згадувала О. І. Кошева про героя Великої Вітчизняної війни [7]. Тобто поряд із визначними вчинками цих молодих людей не менш помітним ставало їх піонерське дитинство. На нашу думку, статті про дитячі роки молодогвардійців також були спрямовані на те, щоб показати маленьким читачам, що кожен із них може стати таким, як краснодонські герої.

Не менш поширеними у післявоєнній дитячій пресі ставали публікації про героїчні мирні будні сучасників маленьких громадян Радянської України. Так, закликом до дії ставав учинок піонерів села Куриловці Каневського району, які посадили 5380 дерев, аби створити квітучі алеї уздовж дороги біля свого населеного пункту. Тиражування пресою заклику цих активістів до всіх піонерів та школярів України мало наслідком той факт, що 18 передових шкіл держави протягом 1947 року озеленили більше 120 кілометрів доріг [8]. Прикладом для наслідування ставав маленький винахідник Сергій Бондаренко з міста Миколаєва, який створив приймач «Юний піонер — 5», або Славко Варенко, який виконував головну роль у театралізованій постановці «Родному комсомолу» [9].

У межах нашого дослідження хотілось би звернути увагу й на лексику та структуру статей у післявоєнній дитячій публіцистиці в УРСР. По-перше, важко не помітити ідеологічну перенасиченість, стереотипність публікацій, надзвичайно

оптимістичний, навіть пафосний стиль викладення матеріалів та штучність відбору певної інформації. Мовилося практично завжди про успіхи, про «надзвичайні результати в досягненнях Радянської України», про «велику перемогу ідей Леніна та Сталіна, Більшовицької партії», про «радянських дітей, які спокійно ростуть та навчаються в прекрасних школах», та інше [21]. По-друге, уваги заслуговує те, як зверталася радянська влада до дітей на сторінках дитячих газет та журналів, адже вони рясніли, так би мовити, спонукально-наказовими конструкціями типу «помните, любите, изучайте Ильича... боритесь и побеждайте врагов, ... стройте новую жизнь, новый быт, новую культуру...» [22]. По-третє, достатньо часто ми зустрічаємо присвоювання дитячій аудиторії позитивних ідеологічних визначень, яким діти були змушені бути відповідними: це, насамперед, звертання «достойные продолжатели ленинского дела», «поколение, верное ленинским заветам», «ленинцы-сталинцы», «будущие строители коммунизма» та інше. І ці всі складні ідеологічні кліше, наприклад, могла містити лише одна стаття [13, с. 1–2]. По-четверте, не слід забувати й про саму структуру публікації, яка майже завжди розпочиналась з повідомлення про величні успіхи радянського народу, а закінчувалась висновком про обов'язки дітлахів любити владу, яка так гарно про них дбає, та закликами до боротьби за справу комунізму.

Отже, в умовах післявоєнної відбудови в УРСР та подальшого будівництва соціалізму в республіці виникла нагальна потреба виховувати нових громадян великої держави. З одного боку, перемога у війні сама по собі мала велике виховне і пропагандистське значення для дітлахів, але з іншого, у країні, що знаходилась у стані важкої війни, на певний час знизились масштаби виховної ідеологічної роботи зі зростаючим поколінням. Особливо це стосувалось України, яка довгий час була окупована, внаслідок чого контроль радянської влади над населенням було втрачено. Саме тому більшість періодичних видань для дітей були спрямовані на виховання їх в дусі патріотизму, любові до праці та вірності комуністичній партії. Основний масив публікацій був присвячений успіхам та могутності Радянського Союзу, величі партії Леніна — Сталіна, героїчним вчинкам членів радянського суспільства від вождів до

простих піонерів, у яких дітям на конкретному прикладі було показано, яким повинен рости майбутній будівник комунізму.

Сучасна дитяча періодика містить достатньо різнобічну інформацію для її маленьких читачів. Та, на жаль, достатньо рідко нагадує дітям про такі почуття, наприклад, як працьовитість, відповідальність, патріотизм та інше. Тому, ми вважаємо, що обрана тема потребує подальшого й глибшого дослідження, адже післявоєнна дитяча преса, нехай і з перебільшеннями, була одним із головних засобів виховання гідних громадян своєї держави, чого сьогодні ми не спостерігаємо.

Джерела та література

1. Владимиров В. А. Історія української журналістики (1917–1991): Навч. посіб. / В. А. Владимиров. — К.: МАУП, 2007. — 174 с.
2. Гольдин А. М. Участие пионеров в избирательной кампании / А. М. Гольдин // Вожатый. — 1945. — № 11. — С. 1–2.
3. Келли К. «Маленькие граждане большой страны»: интернационализм, дети и советская пропаганда / К. Келли // НЛО. — 2003. — № 60. — С. 218–251.
4. Колесова Л. Н. Детские журналы Советской России. 1917–1977 / Л. Н. Колесова. — Петрозаводск, 1993. — 148 с.
5. Костюченко В. А. Літературними стежками. Нарис історії української літератури для дітей ХХ ст. / В. А. Костюченко — К.: «К. І. С», 2009. — 344 с.
6. ЛКСМ України в рішеннях з'їздів та конференцій. 1919–1966 / За ред. О. С. Капто. — К.: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1969. — 667с.
7. Пионерская правда. — 1946. — 13 сент.
8. Там само. — 1948. — 23 марта.
9. Там само. — 1948. — 23 июля.
10. Там само. — 1950. — 6 мая.
11. Стадницька Ю. В. Дитяча публіцистика як об'єкт дослідження / Ю. В. Стадницька // Вісник СумДУ. Серія «Філологічні науки». — 2006. — № 3. — С. 20–24.
12. Стасова Е. Так работал Владимир Ильич / Е. Стасова // Вожатый. — 1945. — № 1. — С. 3–5.
13. С честью носить имя Ленина // Вожатый. — 1949. — № 1. — С. 1–2.
14. Трачук Т. А. Розвиток журналістикознавчих досліджень в Україні протягом 30–80-х років ХХ століття / Т. А. Трачук // Українське журналістикознавство. — К., 2004 — Вип. 5. — С. 37–40.
15. Фатеев А. В. Сталинизм и детская литература в политике номенклатуры СССР / А. В. Фатеев. — М.: МАКС Пресс, 2007. — 352 с.

16. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГОУ) — Ф.7. — Оп.3. — Спр.1156. — 155 арк.
17. ЦДАГОУ — Ф.7. — Оп.3. — Спр. 1243. — 53 арк.
18. Юный ленинец. — 1948. — 9 янв.
19. Там само. — 16 янв.
20. Там само. — 24 янв.
21. Там само. — 30 янв.
22. Юный ленинец. — 1949. — 21 янв.
23. Там само. — 18 июля.
24. Там само. — 2 сент.
25. Там само. — 22 нояб.
26. Юный ленинец. — 1953. — 15 нояб.

Анотації

Водолага О. В. **Детская периодика в контексте идеологического воспитания советских детей в послевоенной Украине (1945 — начало 1950-х гг.).**

В статье проанализированы способы воздействия детской прессы в УССР послевоенных годов на уровень идейно-политического воспитания советских детей. Доказано, что в указанный промежуток времени она стала мощным идеологическим фактором в деле формирования будущих строителей коммунизма.

Vodolaga O. V. **Children's periodicals in the context of the ideological education of soviet children of the postwar Ukraine (1945 — early 1950s).**

The article analyzes how the impact of children's media in the USSR of the postwar years on the level of children ideological and political education of Soviet children. It is shown that in a specified period of time it has become a powerful ideological factor in nurturing the future builders of communism.